

KOOPERATİFLEŞMENİN İLKELERİ, İŞLEVLERİ VE YARARLARI GELENEKSEL MODEL (*)

Çeviren :

Loys L. MATHER (1)

Doç. Dr. Rıdvan KARALAR

Gelir dağılımını daha dengeli kılmak ve ekonomik kuruluşları denetimini daha etken duruma sokmak özellikleri, kooperatifleri, gelişmekte olan ülkeler için çekici kılmaktadır. Özel mülkiyet elinde bulunan işletmelerin tersine, kooperatifler, sahiplerinden çok bundan yararlananların ve ortaklarının çıkarına çalışan kuruluşlardır. Ortakların koydukları kapitalere verilen karşılıklar kısıtlandırılmıştır. Kooperatifler, kapital sahiplerinden çok, ondan yararlananlarca denetlenirler. Kooperatifler çekicidirler; çünkü çoğunlukla belirli bir azınlık (elite) olan kapital sahiplerinden çok, nüfusun çoğunlukta olan kesimine de kârın dağıtılmasını sağlamasındandır. Ayrıca, yaygın bir destek kazanmak ve geleneksel bir kaymak tabaka yada sömürge gücün egemenliğini kısıtlama temeline dayalı bir hükümetin yerleşmesi çabasında olan ülkelerde, kooperatifler ekonomik gücün kaydırılmasını ya da bu gücün tek elde toplanmasını önleyici araçlar olarak ele alınır.

(*) 26-30 Nisan 1967 tarihinde Kentucky Üniversitesinde «Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarımsal Kooperatifler ve Yarı (Quasi) Kooperatifler» seminerinde sunulan «The Principles, Functions, and Benefits of Cooperation: The Traditional Model» adıyla sunulan tebliğin çevirisidir.

(1) LOYS L. MATHER, Kentucky Üniversitesinde Tarımsal Ekonomi Bölümünde Asistan Profesördür.

Aşağıdaki kısa inceleme, kooperatifleşmeyi ortaya çıkaran koşulları ve bu koşullara göre doğan, kooperatif kuruluş ilkeleri ve örgütlenilmesine ayrılmıştır. Ayrıca incelemede ağırlık 1- Kooperatifleşmenin üreticilere ve bunların ekonomik çevresine sağladığı yararlar 2- Kooperatifleşmenin çeşitli ekonomik sistemlerle uyumlaştırılmasına da yer verilmektedir.

KOOPERATİFLERİN GELİŞMESİ

Kooperatifler ve bunlara benzer örgütler, kuşkusuz uygarlığın ilk günlerinden beri olagelmışlerdir. Tarihsel gelişim çizgisine bakılırsa, Babil ve Eski Çin dönemlerinde beri, çeşitli biçimlerdeki kooperatif eylemlerin bulunduğu anlaşılır. ABD'deki kooperatifçilik hareketi Cumhuriyetin kuruluş zamanlarında başlamış; fakat 20. Yüzyılın ilk yarısında gerekli kıvama ulaşabilmiştir. Aynı dönem içerisinde, yabancı ülkelerin çoğunda, özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde kooperatifçilik yaygınlaşmıştır. Tarımsal ürünlerin düşük fiyatlı, girdinin yüksek fiyatlı olması, pazarlama aracı kârının büyüklüğü, ulaştırma giderlerinin aşırılığı; genel olarak söylendiğinde üreticilerin pazarlık gücünün çok az olması, çağdaş kırsal kooperatif eylemin hızlanmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Kooperatif kuruluşlara yönelmenin temelinde yatan inanç, bireysel olarak çalışan üreticilerin birlikte çalışmaları durumunda, ekonomik güçlerini arttıracakları ve aynı zamanda pazarlama sistemi üzerinde de olumlu etkilerde bulunacaklarıdır.

I- KOOPERATİF İLKELERİ

Kooperatif kuruluşları öbür işletme örgütlerinden ayıran çeşitli özellikler bulunmaktadır. Kooperatifleşmenin üç temel ilkesi bu özellikleri ortaya koyar: Maliyetine hizmet, demokratik denetim ve kapitale kısıtlı karlılık.

1- Maliyetine Hizmet:

Elverişsiz ürün ve elverişsiz girdi fiyatlarını ortadan kaldırmak, kuşkusuz kooperatifleri maliyetine hizmet ilkesine yönelten etmenlerden olmaktadır. Bu ilkeye göre, herhangi bir kooperatifin üyeleri, kooperatif artırımlarını (ve zararlarını) yapmış oldukları işlemler oranında paylaşırlar. Böylece, kooperatifin üyelerine sunduğu hizmetlerin gerçek maliyeti ödemiş olmaktadır. Kooperatifin gelir ve giderlerini önceden kesinlikle belirlemenin olanaksızlığı ve kooperatifin zararlı çalışması durumunda üyelere kesini yapmanın üyelere ters gelmesi, kooperatif yönetimini zararlı çalışmayı engelleyecek derecede yüksek bir başlangıç fiyatı uygulamaya zorlar (2). Daha sonra artırımlar ortaya çıkar ve bunlar sonradan, koo

(2) Bu uygulama daha sonra tartışılacak Rochdale ve İsveç anlayışına uygun kooperatiflerinin temeli olmaktadır.

peratiften yararlanana yararlanma oranlarına göre paylaşılır. Sözcülemi, %2 oranında geri ödeme fonu ortaya çıkmışsa, bu, belirli bir dönem içerisinde kooperatife satış yapan üyelerin toplam satışlarına oranlanarak dağıtılacak demektir.

Maliyetine satış ilkesinin çeşitli biçimlerde uygulanmasına rastlanabilir. Buna verilecek örnek, bir kooperatifin finanslanmasında dönen fonlar yöntemidir. Bu yöntem, ABD kooperatiflerince uygulanmakta ve bir kooperatiften gerçekten yararlananların katkısını sağlamayı amaçlayarak, kapital birikimini gerçekleştiren bir yol olmaktadır. Bu yöntemin işleyişi şöyledir: 1) Bütün üyelere bilimli bir geri ödeme payı hesap edilir 2) Bunlara verileceği kabul edilen geri ödeme payının yalnızca belirli bir oranı nakit olarak geri verilir 3) Kalan miktar bir dönen fona eklenir, -Sözcülemi, ABD kooperatiflerinde geri ödeme payının en az %20'si nakit olarak üyelere dağıtılır-

Örneğin, dönen fonlar on yıllık bir dönem için ayrılmışsa, ortaklar kalan %80'lik bölümün tümünü on yılın sonunda almış olacaklardır. Bu fonlara bazen faiz ödenebilir; ancak genellikle böyle bir uygulamaya gidilmez.

Kooperatiften gerçekten yararlananlardan kapital biriktirme aracı olarak, dönen fonlardan geri ödeme fonunun nakit olarak ödenmesine öncelik verilerek, daha sonra ek stokların ortaklara satılması yoluna gidilebilir. Öte yandan, başka bir eleştiri, kooperatiften yararlanana, geri ödeme fonunun tümünün verilmemesinin bunların artırım yapmalarını engellediği yolundadır. Ayrıca, geri ödeme döneminin çok uzun olması, ortakların paraya büyük bir gereksinme duydukları zamandan çok sonra, birikmiş fonlarını almalarına yol açmaktadır (3). Başka bir deyişle, maliyetine hizmet ilkesinin yararı, böyle bir politika nedeniyle kısa dönemde ortaklarca anlaşılamamaktadır.

Bir kooperatifin uyguladığı maliyetine hizmet ilkesinde ve ortaklara geri ödeme fonu politikasında belirtilmesi gereken başka bir nokta da, kooperatif örgütlerin uyguladığı fiyat politikasıdır. Perakende kooperatiflerinin fiyat politikası iki ayrı kümede özetlenebilir: İngiliz (rochdale) ve İsveç politikaları. Her iki uygulama da, maliyetine hizmet ilkesini üyelerin anlaması temeline yöneliktir. Genellikle, İngiliz ve Amerikan kooperatif örgütlerince izlenen ve Rochdale öncülerinden uyarlanan uygulamaya göre «pazar fiyatıyla peşin satış» politikasına başvurulur. Bundan sonra bazı artırımlar çıkarsa, bunlar üyelere geri ödeme fonu olarak verilir.

(3) Bu, geri ödeme fonunun kooperatif üyesine hemen geri verilmekten başka bir anlamı olmadığı biçiminde düşünülmemelidir.

İsveç kooperatifleri, başlangıç fiyatını elden geldiğince maliyetine yakın bir düzeyde belirleme biçiminde bir politika izlemektedirler. Bu yaklaşımın dayandığı temel felsefe, düşük fiyatlar uygulayarak üyelere geri ödeme fonunu yada artırımları günlük ödeme temeline göre aktarmak ve böylece geri ödemeleri, belirli bir dönem sonuna bırakmayarak, alış verişi sırasında yapmaktır. Bu konuda yapılan teorik incelemeler, böyle bir politikanın tüketim kooperatiflerinde, yüksek bir başlangıç fiyatı ve yıllık geri ödeme fonu politikasından daha fazla üyeler yararına olduğunu ortaya koymuştur.

2- Demokratik Denetim :

Öbür ilkelerden hiç birisi, demokratik denetim ilkesi kadar, ekonomik ve politik gelişmeyle başabaş bir evrim göstermemiştir denebilir. Önce de belirtildiği gibi, ABD’de kooperatiflerin gelişmesi 20. Yüzyılın başlarında hızlanmıştır. Bu, Amerikan endüstrisinin tekelleşmesi ve çeşitli antitröst yasaların uygulanmaya konması dönemine rastlamaktadır. Bununla ilgili olarak, Bakken ve Schaars 1937’de şöyle yazmışlardır: «Kapitalizmin büyümesi ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak servetin belirli ellerde toplanması, kapitalin endüstri ve emek üzerinde egemenlik kurmasına yol açmış; bu da tarımsal nüfusun kentlerdeki işçi sınıfının kendilerini daha özgür kılacak yollar aramaları sonucunu doğurmuştur.»

Ekonomik demokrasi birikimi, bu dönemlerde kooperatif örgütlerin önemli ölçüde üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Ayrıca, bu tarihsel gelişim çizgisinde Amerikan kooperatifleri Rochdale kooperatif ilkelerinden demokratik denetimi kabul etmişler ve kooperatifler kapital sahipliğinin çıkarından çok, kooperatifle işlem yapan ortakların çıkarı doğrultusunda çalışmıştır.

Her ne kadar yönetimin bütün işlevleri, seçilmiş bir yönetim kurulu ve ücretli yöneticilerce yürütülürse de, son güç kaynağı ortaklar olmaktadır. Bu güç, üyelerin belirli zamanlarda yaptıkları toplantılarda uygulamaya girer ve üyeler işletmeyi kendilerinin çıkarına yönelik çalışmaya zorlar.

Uygulamada demokratik denetim, her üyenin kooperatife yaptığı kapital katkısına bakılmadan bir oy hakkına sahip olması biçiminde düşünülür. Bununla birlikte, bazı kooperatifler eşit oy hakkının dengelilik anlamına gelmediğini ileri sürmüşler ve kooperatifte küçük çapta kapital payı olanlarla büyük çapta kapital payı olanlar arasında bir denge kurma yolunu araştırmışlardır. Bunun yanı sıra, kooperatif mülkiyetinin ve denetiminin gerçekten kooperatiften yararlananlar elinde bulundurulması gerektiğine de önem verilmiştir. Bu nedenle, kooperatiften gerçekten yararlananlara daha geniş denetleme hakkı verilen ve fazla kapitali olana katılma temeline göre daha fazla oy hakkı tanınan kooperatiflere rastlamak olağandır. Bununla birlikte, bazı kısıtlamalar konarak, üyelerin katılma payının verdiği oy

hakkına dayanarak kooperatifi büyük çapta denetimi altına almasının önüne geçilmiştir..

Ortakların mülkiyeti ve denetimi dışında, demokratik kooperatifçilik geleneği, üyeliğin açık olması ilkesine de yer vermektedir. Ancak, üyeliğin açık olması her isteyen kooperatife gireceği anlamına alınmamalıdır (Sözgelimi, kooperatifi yıkma amacıyla olanların). Ama, kooperatifin başarısında ortaklaşa bir çıkarı bulunanların tümünün kooperatife üye olabileceklerini de unutmamak gerekir.

3- Kapitale Kısıtlı Faiz:

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, kooperatiflere yatırılan kapitalin kooperatifin başarısında büyük bir önemi vardır. Kapital, kullanımına göre karşılık görmelidir; fakat kooperatif kuruluşlarda kapital hiç bir zaman için kooperatifin denetiminde temel olacak bir niteliğe büründürülmemelidir ve üyelerin çıkarlarını zedeleyecek bir duruma sokulmamalı. Buradan giderek, ortaklık kapitaline sınırlı oranda faiz verme biçimindeki kooperatifçiliğin üçüncü ilkesi ortaya çıkar. Sözgelimi, ABD’nde kapital için ödenecek genel faiz oranı %8’i aşamaz. Uygulamada ise bu oran, hiç bir zaman %4’ü geçmemektedir. Üyelere düşen payları içeride tutma biçiminde bir politika izleyen kooperatiflerde, bu kapitaller için hiç faiz ödenmemektedir. Amerikan kooperatiflerinin ortaklık kapitalinin 2/3’ünden fazlası için her hangi bir faiz ödemesi söz konusu değildir. Ancak, kooperatiflerin %2’sinde en çok yıllık %6 oranında faiz verilir.

Kooperatiflerin dışarıdan ödünç olarak aldıkları kapital için değişik bir uygulama zorunluğu vardır. Gerçekten de, kooperatifler dışarıdan aldıkları kapital için rekabet koşullarının gerektirdiği faizi ödemektedirler. Demek ki, ortakların kattığı kapitale verilecek faizin kısıtlandırılmasının ana amacı, kooperatifi üyelerin gereksinmelerine ve çıkarlarına dönük bir durumda tutmaktır. Bu arada, dışarıdan alınan kapital için gerçek faiz oranını ödemek, kooperatiflerin öteki özel işletmeler gibi çalışmalarını gereğini ortaya koymaktadır.

II- KOOPERATİF UYGULAMALARI

Yukarıda belirtilen üç temel kooperatifçilik ilkesine ek olarak, uygulamada çeşitli ilkelerin de söz konusu olabileceğini de belirtmek gerekir. Bunlardan 1) Siyasal ve dinsel yansızlık 2) Eğitimin geliştirilmesi ilkeleri tartışılacaktır.

Üyeliğin açık olması ilkesinden de çıkarılabileceği gibi, kooperatifler siyasal ve dinsel yönden yansızlık ilkesini de teklemektedirler. Böylece, hiç bir önyargıya dayanmaksızın, kooperatif üyeliğinden çıkar sağlayabilecek olan her kişiye kooperatifin kapıları açık olacaktır. Fakat, böyle bir

koyu siyasal yansızlık, kooperatif çıkarlarını zedelemeyen dış olaylar için söz konusudur. Yoksa, siyasal yansızlık kooperatiflerin, üyelerin yada doğrudan doğruya kuruluşu ilgilendiren belirli yasal olayların sonuçlarına ilişkin bilgi vermesini engellemez.

Öte yandan, siyasal yansızlık kooperatiflerin yada üyelerinin güç durumlarına düşürülmesi karşısında, bireysel yada kümesel eylemlere doğrudan doğruya yada öneri biçiminde girilemeyeceği anlamına alınmamalıdır. Siyasal yansızlık, siyasal suskunluk anlamına gelmez.

Eğitimin geliştirilmesi ve özendirilmesi, çoğunlukla gereğince önem verilmeyen bir uygulamadır. Kooperatifler, kooperatif girişimin sağladığı çıkarlar konusunda hem üyelerini hem de üye dışı toplumu bilgilendirme gereğine inanmışlardır. Ama, kooperatifin eğitimi bu noktada sona ermemektedir. Kooperatiflerde etkin bir yönetim sağlanması -yönetim denince akla, üyelerin birleştirilmiş sorumlulukları, yönetim kurulu ve ücretli yöneticiler anlaşılır- çok iyi bir şekilde aydınlatılmış ve bilgilendirilmiş üyeler gerçekleştirebilir.

III- KOOPERATİFLERİN TARIMA UYGULANMASI

Bundan önceki bölümlerde, kooperatifçiliği ortaya çıkaran koşullar incelendi ve bu kuruluşların yönetiminde yol gösterici olan ilkeler ve uygulamalardan söz edildi. Şimdi, kooperatiflerin pazarlama sistemine uygulanışını ve uygulamadaki çeşitli kooperatif tiplerinin özelliklerini inceleyeceğiz.

Kooperatifler genel olarak iki geniş kümeye ayrılabilirler: a) Üretici kooperatifleri -bunlar üreticilerin girdi ve ürün pazarlarıyla ilgilidirler- b) Tüketici kooperatifleri -bunlar da tüketim mallarının pazarlanmasını kapsarlar-

Bizim burada inceleyeceğimiz, tarımsal kesimde yer alan üretici kooperatifleri olmaktadır.

İşçi kooperatifleriyle karıştırılmaması gereken üretici kooperatifleri, üretim ve pazarlamanın çeşitli aşamalarında üreticilere yardım etmeyi amaçlar. Bu yardım, üreticilere tohumluk, yakıt, gübre ve makina gibi girdileri sunmayı amaçlayan tarımsal arz kooperatiflerinin kurulmasını kapsayabilir. Tarımsal üreticiler, tarımsal ürünler için harmanlama, depolama, işleme ve dağıtım gibi çeşitli pazarlama işlevlerini yürüten geniş çapta örgütlenmiş pazarlama kooperatiflerinde de toplanabilirler. Ayrıca, üreticilere sigorta, kredi, hayvan yetiştirme, elektrik, sulama, toprak bakım ve toplu pazarlık gibi çeşitli hizmetleri sağlayan değişik kooperatif örgütleri de bulunmaktadır.

ABD'de bu hizmetleri sağlayan kooperatiflerin hizmetlere yönelikliği, önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Örneğin, kooperatifler limonun

%90'ını pazarlamalarına karşın, meyva ve sebzenin %15'ini, mandra ürünlerinin %60'ını, hububatın %40'ını pazarlamaktadırlar. 1961-1962 yıllarında, ana tarım girdilerinin %20'sini ve tarımda kullanılan araç ve öbür girdilerin onda birini kooperatifler sağlamıştır.

IV- YARI (QUASI) KOOPERATİFLER

Buraya kadar anlatılanların büyük çoğunluğu «gerçek» kooperatiflerle ilgilidir. Gerçek kooperatiflerde kooperatif ilkelerinde 1) Demokratik denetim 2) Maliyetine hizmet 3) Yatırılan kapitale kısıtlı faiz uygulamasına yer verilmektedir. Bu «gerçek» kooperatiflerin yanı sıra, yarı (quasi) kooperatifler diye anılan başka bir tür kooperatif de bulunmaktadır. Bu tür bir yarı kooperatif, yukarıda sayılan kooperatifçilik ilkelerinin üçünden en az bir tanesini uygulayan ve tamamını hiç bir zaman için uygulamayan bir işletme örgütüdür. Bu tür işletme örgütlerinin özelliklerinden dolayı, sözü edilen kooperatif ilkelerinden hepsini uygulamak olanaksız yada çalışmayı aksatıcı olmaktadır. Bununla birlikte, çalışmayı aksatıcı ilkelerin dışında, öbür ilkelere bazılarını uygulama zorunluğu duyulmaktadır. Bu tür kuruluşların uygulamasını, ABD'nde bazı meyva ve sebze kooperatifleri ile süt kooperatiflerinde ve sağlık sigortası kuruluşlarında, ortaklaşa fonlarda görebiliriz. Ayrıca, Japonya ve Taiwan üreticiler birliği de bu tür kooperatif özelliklerini göstermektedir.

V- KOOPERATİF KONFEDERASYONLAR

Küçük yörel örgütler olarak kooperatifler, üyelerine kısıtlı hizmetlerde bulunabilirler. Bu bakımdan, kooperatif konfederasyonlar üyeleri olan kooperatiflere onların yerine getirme olanaklarından yoksun buldukları hizmetleri sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Ayrıca, bölgesel bir kooperatifin yardımlarına dayanarak, yeni yörel kooperatifler kurmak ve örgütlendirmek de bu görevlerin içerisinde yer alır. Üstelik, merkezi bir örgüt, bütün üyeler için bir sözcü durumundadır ve üyelerin birleşik sesini ortaya koyan bir temsilcidir.

Bölgesel bir birlik, bireysel bir kooperatifin yerine getiremeyeceği ve ekonomik açıdan etken olmayan hizmetlerin sunulmasında ve gerekli materyalin hazırlanmasında önemli ölçüde yararlı olur. Yörel bir kooperatifin gerek tarımsal arz ve gerekse pazarlama açısından büyük ölçüde bölgesel birliğe bağımlı olması, bu kooperatifin kendi kendini yönetme olanaklarını belirli bir ölçüde kısıtlar. Fakat, bölgesel kooperatiflerin gördüğü hizmetlerin büyüklüğü arttıkça, bağımlılığın ortaya çıkaracağı sakıncalar üstünlüklerin yanında sözü edilemez duruma girer.

ABD kooperatifleri arasında tanınmış konfederasyonlaşma yöntemi, bölgesel federasyonlardır. Bölgesel bir kooperatif federasyonunda, yörel ko-

operatifler bölgesel kooperatifin mülkiyet denetimini ellerinde tutarlar. Bölgesel kooperatifler, yörel üyelerinin kabul ettiği aynı ilkeler dizisine göre davranışlarını düzenlerler. Üreticiler, bölgesel kooperatiflerde yörel kooperatiflerde sahip oldukları pay kadar bir paya sahiptirler. Dolayısıyla yörel kooperatifleri denetlerlerken, bölgesel kooperatifleri de aynı biçimde do-laylı olarak denetlemiş olurlar.

Örgütsel açıdan ve mülkiyet yönünden, merkezileşmiş bölgesel kooperatiflerde öncekinin tersine bir uygulama söz konusudur. Yani, bu tür bir örgütlenme yönetimiyle üreticiler bölgesel kooperatifte doğrudan doğruya bir pay sahibi olmaktadırlar. Bölgesel kooperatifler, yörel kooperatiflerin sahibidirler ve yörel kooperatiflerin yönetim ve denetiminden sorumludurlar. Üreticiler, doğrudan doğruya bölgesel kooperatifin sahibi olduklarından, yörel kooperatifleri de denetlerler.

VI- KOOPERATİFLEŞMENİN YARARLARI

Kooperatifçilik literatürü, kooperatif üyelerinin ve genel olarak toplumun kooperatifleşmeden sağladığı yararları incelemiştir. Bu bölümde genellikle kabul edilen yararlar kısaca özetlenecektir.

Kooperatif üyeleri yada üye olacaklar için en başta gelen yarar kooperatife üye olmakla elde olunan gelirlerde önemli bir artışın olacağı noktasında toplanır. Kooperatifler üyelerine maliyetine hizmet sağlayarak, üyelerinin gelirini arttırmış olurlar. Pazarlama kârlarının paylaşılmasının yanı sıra, üreticiler arasında kooperatifleşmeye gidilmesi, üreticilerin pazarlık gücünü artırır; ürünlerinin pazar fiyatları yükselir yada faktör fiyatları düşer. Ayrıca, kooperatifin eğitim programı, üyelere gelirlerinin artması sonucu doğuracak geliştirilmiş üretim tekniklerinin öğretilmesini de sağlar.

Siyasal ve ekonomik kuruluşlar açısından kooperatif üyelerinin bilinçlenmesi, daha güçlü üretici önderlerinin artmasını sağlar. Kooperatifler üreticilere çağdaş işletme tekniklerinin kullanılma biçimlerini de öğretebilirler. Bu, hem kooperatiflerin çalışma biçimi yönünden hem de üreticilerin topraklarını daha etken bir biçimde işleyebilmeleri açısından olumlu sonuçlar doğurur. Bunun yanı sıra, başarılı ve güçlü kooperatiflerin üreticiler arasından çıkan güçlü önderlere bağlı olması nedeniyle, bu süreç sonunda çok daha iyi bilgilendirilmiş başarılı önderlerin çıkmasını kolaylaştırır; bu da önderlerin kooperatifin ve üyelerinin siyasal, ekonomik ve toplumsal çıkarlarının çok daha iyi savunmasını ve temsil etmesini sağlar.

Öte yandan, kooperatifler, üyelerinin daha yüksek bir yaşam düzeyine kavuşmalarına yardımcı olur. Maliyetine hizmet ilkesinin uygulanması, kırsal kesim halkının normal olarak satın alma gücünü bulamayacağı yada eline geçiremeyeceği hizmetleri elde etmesini kolaylaştırır. Üreticilere hiz-

metlerin maliyetine sağlanması ve ürünlerinin üretim pazarlanmasında daha etkin yolların uygulanması; kooperatiflerin kırsal kesim halkının yaşam düzeyini yükseltmesi yolunda başardıkları en önemli işlev olmaktadır. Üreticilerin yaşam düzeylerinin yükselmesi, onların daha fazla mal ve hizmet satın alabilecek bir güce kavuşmaları demektir. Belki de, kooperatiflerin kırsal kesimin gelişmesini sağlayan kendi kendine yardım programlarından biri olarak görülmesinin başlıca nedeni budur.

Kooperatiflerin yukarıda sayılan yararlarına ek olarak, kooperatife üye olmayan öbür çevre kişilerine sağladığı yararları görmezden gelmemek gerekmektedir. Yapılan araştırmalara göre, bir pazarda fiyatların düşük bir düzeyde oluşması, o pazardaki kooperatiflerin varlığı ile yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, kooperatiflerden bütün toplum üyelerinin çeşitli derecelerde yararlar sağladığı bir gerçektir. Bununla ilgili olarak yapılan bir araştırmada, büyük mağazaların düşük fiyat uygulamasının, rekabetçi tüketim kooperatiflerinin etkisiyle doğduğu ortaya konmuştur..

Öte yandan, yörel iş adamları da kooperatifleşmeden yararlar sağlamaktadırlar. Kooperatifleşmenin aracılığıyla yükselen gelirler ve yükselen yaşam düzeyi, üyelerin başka türlü karşılayamayacakları yada gereksinmeyecekleri mal ve hizmetlere harcama yapmalarını sağlamaktadır. Örneğin, kooperatiflerin olanaklarıyla kırsal kesimlere elektrik getirilmesi, buralarda elektrik aygıtlarına olan talebi arttırmıştır. Kırsal elektrik kooperatiflerinin, elektrik aygıtları için kırsal kesimde yıllık bir milyar Dolar dolaylarında bir pazar yarattığı sanılmaktadır.

Son olarak kooperatifleşmeyle yükselen gelirlerden başka yollarla yörel harcamalarda kullanılan bölümü, yörel ekonomiye canlılık kazandırır. Kooperatiflerin sağladığı ve belirli bir süre içinde ortaklarına ödediği fonların, genellikle yörel olarak harcandığı konusunda görüşler vardır. Her şey bir yana, yalnızca kâr peşinde koşan ve özel kişilerce sahip olunan işletmelerin, bunun karşısı olan kooperatif örgütler kadar yararlı olmadığı bütününü ortadadır.

VII- EKONOMİK VE SİYASAL SİSTEMLERDE KOOPERATİFLER

Kooperatif yada benzer örgütler, çeşitli ekonomik sistemler içinde varlıklarını sürdürürler. Bununla birlikte, «gerçek» bir kooperatiften söz edebilmenin baş koşulu, kendi üyelerince sahip olunma ve işletilme özgürlüğünün var olmasıdır. Bu özgürlük, hem kapitalist hem de sosyalist sistemler içinde her zaman için var olabilir. Temel olarak kapitalist bir ekonomiye sahip bulunan ABD'nde kooperatif işletmeler bulunduğu gibi, genellikle sosyalist bir ekonomiye sahip olan Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinde de bulunmaktadır. Demek ki, kooperatifler hem kapitalist hem de sosyalist ekonomilerle uyumlaştırılabilirler. Önemli olan, çeşitli siyasal yapılarla çelişkisiz olarak yaşayabilme olasılığıdır.

Yukarıda belirtilen ilkelerin ve yararların ışığında, siyasal sistemlerin varlıklarını sürdürecekleri gerçeğini unutmaksızın, kooperatiflerin gelişen ekonomilerin bazı sorunlarının çözümünde bir yer tutacakları söylenebilir.

Kooperatif ve ekonomik sistem ilişkisinde, can alıcı nokta, kooperatiflerin üyelerince sahip olunması ve onlarca denetlenmesidir; yoksa kooperatifler devletin bir aleti durumuna girmemelidirler. Hangi nedenle olursa olsun, kooperatiflerin eylemleri ve işlevleri üzerinde sıkı bir denetim yaratan politik sistemler, «gerçek» kooperatiflerin yaşaması için uygun bir çevre yaratmazlar.